

Полуніна Л. В.,
професор кафедри правового забезпечення та
правоохоронної діяльності факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Київ, Україна)

Бак М. А.,
здобувач вищої освіти факультету службово-бойової діяльності
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВОЄННОЇ ОКУПАЦІЇ

Нормативне забезпечення умов окупації є найбільш недосконалою сферою правового регулювання в Україні на теперішній час. Під час таких обставин нормативно-правова база не завжди відповідає реальним потребам населення та органів влади. Існуючі нормативно-правові акти, як правило, обмежуються лише загальними положеннями, які є необхідними для підтримання контролю та управління на тимчасово окупованих територіях. Проте ці документи часто не охоплюють усі життєво важливі аспекти, створюючи прогалини в правовому регулюванні, що призводить до правового вакууму.

Основними нормативно-правовими актами в окупації залишаються ті, що визначають основні положення щодо управління, безпеки та стабільності в умовах військового контролю. Однак ці акти не здатні забезпечити всебічний розвиток і функціонування соціальної, економічної та правової сфери, адже багато аспектів життєдіяльності, таких як права людини, економічна діяльність, освітня система, залишаються поза увагою правових норм. Відсутність комплексного підходу до нормативного забезпечення в умовах окупації значно ускладнює вирішення поточних і довгострокових проблем для місцевого населення.

Крім складних і неоднозначних конвенційних правил, що належать до даного інституту, в сучасних умовах режим воєнної окупації набуває нових якостей, що, безперечно, позначається на правозастосовній практиці в умовах збройних конфліктів [1, с. 180].

Інститут воєнної окупації у міжнародному праві встановлює норми щодо питань окупованих територій, контролю над ними, зобов'язаннями держави-окупанта та правами населення, яке проживає на окупованих територіях. Міжнародно-правовий режим окупації визначають як особливий порядок правового управління, дій держави-окупанта та окупованої держави [2, с. 193].

У міжнародному праві розрізняються такі види воєнної окупації:

1. Окупація воюючою державою території ворога в процесі воєнних дій;
2. Післявоєнна окупація ворожої території як спосіб гарантування виконання переможеним зобов'язань, які випливають з його відповідальності за

агресію (наприклад, післявоєнна окупація Німеччини військами держав антигітлерівської коаліції).

Норми міжнародного гуманітарного права поширюються на обидва види воєнної окупації [3].

Варто відзначити відмінності між вторгненням та окупацією. Вторгнення не можна вважати окупацією до тих пір, поки окупант не встановить певну систему окупованими управління територіями. Однак вступ військ на певну територію найчастіше супроводжується встановленням контролю над місцевими органами влади, що може вважатися окупацією [4, с. 35].

Вперше нормативне закріплення режиму воєнної окупації відбулося в Гаазькій конвенції про закони та звичаї сухопутної війни 1907 р. Цьому питанню присвячено розділ III «Про військову владу на території ворожої держави». Ст. 42 цієї конвенції визначає умови визначення території окупованою: «територія визнається зайнятою, якщо вона дійсно перебуває під владою ворожої армії». Сучасне міжнародне право підтримує таку традиційну концепцію воєнної окупації [5].

Сучасні фахівці в галузі права надають визначення режиму воєнної окупації, як тимчасове військове зайняття території однієї держави іншою державою без передачі суверенітету. Окупація може мати місце під час війни чи збройного конфлікту, коли держава-агресор розміщує свої війська на території іншої держави та здійснює контроль над цією територією. Міжнародне право регулює окупацію за допомогою таких документів, як Женевські конвенції, які встановлюють правила поведінки з окупованою територією та її населенням [6, с. 104]. Сучасне визначення є більш прийнятним, оскільки передбачає конституційне приєднання територій.

Особливістю такого правового режиму є те, що не має значення здійснена окупація із застосуванням чи без застосування сили. Гаазьким положенням, а саме ст. 43 встановлене зобов'язання до сторони, що зайняла територію, вжити всіх залежних від неї заходів, щоб, наскільки це можливо, відновити громадський порядок і громадське життя, поважаючи при цьому існуючі в країні закони, якщо для цього немає непереборних перешкод. Вимога до поваги існуючих в країні законів означає, що держава-окупант не повинна змінювати, призупиняти чи замінити існуюче законодавство своїм.

Тимчасово окупованими територіями України визначено:

1) сухопутну територію Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, внутрішні води України цих територій;

2) внутрішні морські води й територіальне море України навколо Кримського півострова, територію виключної (морської) економічної зони України уздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглої до узбережжя континентального шельфу України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України;

3) повітряний простір над територіями, зазначеними у пунктах 1 і 2 [7].

Прийняття законів, спрямованих на регулювання правового режиму на тимчасово окупованих територіях, є важливим для захисту державного суверенітету та територіальної цілісності, оскільки вони закріплюють позицію держави щодо невизнання окупації та визначають механізми реагування на порушення суверенітету, що є основою міжнародної підтримки. Такі закони забезпечують гарантії прав і свобод громадян, які проживають на окупованих територіях або вимушено залишили їх, надаючи їм доступ до соціальних, економічних і правових послуг. Вони також сприяють міжнародному визнанню позиції України, адже регулювання статусу окупованих територій відповідно до норм міжнародного права допомагає отримати підтримку світової спільноти та застосувати санкції проти держави-агресора.

Окрім того, такі закони забезпечують правову визначеність, встановлюючи чіткі правила щодо управління, обліку майна, переміщення осіб і товарів, а також взаємодії з громадянами та організаціями, пов'язаними з цими територіями. Вони сприяють підтримці правопорядку і безпеки, дозволяючи боротися з незаконними діями, такими як колабораціонізм, незаконний перетин кордону чи торгівля людьми, а також зберігати стабільність у прилеглих до окупованих регіонах. Такі нормативні акти створюють основу для майбутнього відновлення територій, включаючи їхню реінтеграцію, відновлення інфраструктури та компенсацію постраждалим.

Прийняття таких законів продемонструє рішучість держави у вирішенні питань, пов'язаних із окупацією, зміцнить довіру громадян до влади, сприятиме соціальній стабільності та стане важливою частиною стратегії захисту національних інтересів і забезпечення міжнародної підтримки.

Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» є ключовим нормативно-правовим актом, що регулює особливості правового статусу тимчасово окупованих територій України та забезпечення прав і свобод громадян, які проживають на цих територіях. Закон був ухвалений Верховною Радою України 15 квітня 2014 року у відповідь на тимчасову окупацію Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, а також окремих районів Донецької та Луганської областей росією.

Закон визначає правовий статус тимчасово окупованих територій, регулює питання державного суверенітету, гарантує права і свободи громадян України, які проживають на цих територіях, та встановлює особливості діяльності органів державної влади в умовах окупації. Під тимчасово окупованою територією розуміються території, що перебувають під контролем держави-агресора або підконтрольних їй структур, що порушує державний суверенітет України. На тимчасово окупованих територіях встановлюється особливий правовий режим, який передбачає: обмеження діяльності органів державної влади України, встановлення особливих правил переміщення осіб, товарів і послуг через лінію зіткнення та умови застосування міжнародного гуманітарного права.

Українська правова база, враховує як національні інтереси, так і міжнародні зобов'язання, що дозволяє інтегрувати положення гуманітарного права в

національну практику. Водночас важливим завданням залишається подальше вдосконалення законодавства, спрямоване на посилення його ефективності та адаптацію до нових викликів сучасного світу.

Таким чином, правове регулювання режиму воєнної окупації є не лише необхідною умовою для захисту держави, а й важливим інструментом у забезпеченні балансу між інтересами безпеки та дотриманням демократичних принципів, що є запорукою сталого розвитку та правопорядку навіть у надзвичайних умовах.

Список використаних джерел:

1. Толочко О. Н. Режим военной оккупации в современном международном гуманитарном праве. *Альманах міжнародного права*. 2009. № 1. С. 180-188.
2. Макаров І. М. Поняття і зміст режиму окупації у міжнародному праві. *Електронна бібліотека юридичної літератури*. 2012. № 3. С. 193-197.
3. Міжнародне право: навч. посіб. Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України". Харків. 2020 р. 544 с.
4. Рекотов П. В. Поняття «військова окупація» у міжнародному праві. Матеріали Четвертої Всеукраїнської наукової інтернет-конференції. Львів: Ліга-Прес, 2015. С. 34-36.
5. Гаазька конвенція про закони та звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року // Збірник міжнародних договорів. К.: Юрінком Інтер, 2002.
6. Волуйко О. М., Полуніна Л. В. Термінологічний словник міжнародного гуманітарного права. Київ. КІНГУ. 2024. 148 с.
7. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 27.04.2014 р. № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-vii>.